

DEMONSTRAVIMOSI ELGSENA IR JOS MOTYVACIJA

Vytis Viliūnas

Psichologijos habil. daktaras
Maskvos valstybinio universiteto,
Vilniaus universiteto,
Vytauto Didžiojo universiteto,
Vilniaus pedagoginio universiteto,
Šiaulių universiteto profesorius
Kranto al. 50–7, Kaunas
Tel. 74 10 85

Anna Kravčenko

Maskvos valstybinio universiteto
Psichologijos fakulteto aspirantė

Straipsnyje, remiantis zoopsichologiniais ir patopsichologiniais duomenimis, aiškinama demonstravimosi motyvacijos reikšmė žmogaus elgsenai. Gyvūnų tyrimai ir stebėjimai rodo, kad vienintelio, aiškiai apibrėžto demonstravimo reiškinio nėra. Demonstravimas plačiuoju požiūriu – sudedamoji komunikacijos dalis, taigi gali būti sukeltas bet kokios motyvacijos, skatinančios vidinį rūšies arba rūšių bendravimą. Aptariamas straipsnyje demonstravimasis siauruoju požiūriu ryškiausiai pasireiškia tenkinant dauginimosi, hierarchizavimosi, teritorinį, savisaugos poreikius. Instinkto ir filogenetinio poreikių vystymosi problemų kontekste iškeltas ir aptartas funkcinis atžvilgiu autonomiško, nuo kitos motyvacijos nepriklausančio demonstravimosi poreikio egzistavimas. Toks poreikis motyvacijos evoliucijoje atsiranda dėl palaipsnio demonstravimosi veiksmų atsiskyrimo (emancipacijos) nuo kitų poreikių, kuriems iš pradžių tie veiksmai buvo pavaldūs.

Psichopatologiniai duomenys rodo, kad demonstravimasis intensyviausiai ir dažniausiai pasireiškia isterinio pobūdžio nukrypimais. Žmogaus demonstravimasis stebėtinai įvairus, jam būdinga gana paslaptinga konversinė demonstravimosi raiška, kai, norint atkreipti į save dėmesį, imituojamos somatinės ligos. Isterinė simptomatika įtikinamiausiai patvirtina funkcinis atžvilgiu autonomiškos demonstravimo motyvacijos, kurios užuomazgų turi jau gyvūnai, egzistavimą. Tarp įvairių šios motyvacijos nukrypimų išskirtinos lengvos isterijos formos, kurių patologiškumu dažnai abejojama, ir isteroidinių psichopatijų bei akcentuacijų atvejai, kuriuos aprašant kaip pagrindinis ypatumas nurodomas būtent nepasotinama aistra atkreipti į save dėmesį. Argumentuojama, kad psichopatiniai bruožai traktuotini ne kaip patologijos atvejai, o kaip kraštutiniai normos variantai. Tokia interpretacija visų pirma svariai remia teiginį, kad demonstravimosi poreikis būdingas žmogui ir yra svarbi jo bazinės motyvacijos dalis. Antra svarbi tokio psichopatijų supratimo išvada – žmonės iš prigimties, dėl genetinio variabilumo skiriasi aptariamo poreikio (kaip ir kitų) išreikštumu. Motyvai, skatinantys filogenetiškai pirminį instrumentinį pasirodymo panaudojimą, žmogui nėra griežtai reglamentuoti, todėl gerokai pajvairėja. Iš įvairių instrumentinio pasirodymo atvejų išsiskirtinas ginamasis jo naudojimas, siekiantis išvengti traumuojančių įvykių arba sušvelninti jų padarinius.

Rūpinimasis tuo, kokį kitiems sukeli įspūdį, noras atkreipti į save dėmesį, sužavėti ar bent nelikti nepastebėtam natūrali žmogaus savybė. Nors ryškiau ji pasireiškia jaunystėje, kai pradėdama daug dėmesio skirti savo poelgių kitų akimis vertinimui, išvaizdai, įspūdingumui, dažnai

ją turi ir visai maži vaikai. Suaugę žmonės irgi nelieka abejingi kitų žmonių vertinimams: pripažinimui, populiarumui, susižavėjimui. Tai vienas iš veiksnių, verčiančių juos negailėti jėgų savęs tobulinimui, kūrybai, laimėjimams. Noru patraukliai, efektingai ar iššaukiamai atrodyti

grįsta visa kosmetikos ir mados industrija. Daug demonstravimosi elementų įsitvirtino šventiniuose, diplomatinuose, religiniuose ritualuose.

Poreikio atkreipti į save dėmesį svarbą aki-vaizdžiai rodo intensyvus jo naudojimas socialiniam žmogaus veiklos valdymui. Kiekvienoje visuomenėje galioja daugybė rašytų ir nerašytų taisyklių, kartais griežtai nustatančių, kokio dydžio socialinis pagarsinimas ir pripažinimas (oficialios padėkos, medaliai ir pan.) skirtinas žmogui už laimėjimus, pasiaukojimą ar pavyzdinį paklusnumą. Kuo daugiau nusipelnęs žmogus, kuo aukštesnė jo padėtis visuomenėje, tuo daugiau jam tose taisyklėse atseikėjama dėmesio: prisimenamas ir aprašomas, kartais priverstinai, kiekvienas jo žingsnis ar žodis, garbinami portretai. Sovietmečiu valdžios buvo griežtai prižiūrima, kokio nekrologo nusipelnė žmogus, kontroliuojama, kokiuose laikraščiuose, kuriuose jų puslapiuose, kokio dydžio, su fotografija ar ne ir su kienu parašais leistina pasirodyti pranešimui apie jo mirtį.

Akivaizdu ir tai, kad žmogaus susirūpinimas kitų dėmesiu yra gana intymi ir droviai nutylima savybė: kalbėti apie tai, kad rūpi, kaip esi vertinamas ir atrodai, prisipažinti, kad kitų dėmesys malonus, paprastai vengiama. Tam trukdo ne tik natūralus drovumas, bet ir kultūros, ideologijos įtaka, kadangi noras pasirodyti, atkreipti į save dėmesį etikos normų vertinamas labai nevienareikšmiškai, dažnai – smerkiamai, kandžiai, nors kartais ir atlaidžiau, kaip žmogiška silpnybė. „Palaiminti romieji: jie paveldės žemę“ – rašoma Šventajame Rašte (1998, p. 1568); kuklumo griežtai reikalauja Koranas: „Nesimaivyk prieš žmones ir nevaikštinėk žeme išdidus. Alachas tikrai nemėgsta visų išpuikusių ir pagyrūnų! (...) Ir padaryk savo eisena romia ir kalbą tylesne: juk pats nemaloniausias, aišku – asilo balsas“ (Kopан, 1990, p. 339). Ta-

čiau yra daug žmogaus veiklos sričių, kuriose noras atkreipti į save dėmesį yra būtina savybė. Aktoriai, politikai, sportininkai, dainininkai paprastai nesmerkiami už siekimą išgarsėti, nes jiems populiarumas – ne tik savimeilę glostanti sąlyga, bet ir profesinė būtinybė, objektyvus jų talento ir įdėtų pastangų vertinimas.

Psichologija nėra visai atsiribojusi nuo kasdienio gyvenimo sąlygiškumą, dėl to, matyt, ji taip pat vengia pripažinti pasirodymo¹ motyvaciją ir jos reikšmę gyvenimui. Išimčių yra, bet jų nedaug. W. Jamesas, pavyzdžiui, rašė: „Mes ne tik bandos gyvūnai, mėgstantys būti tarp panašių į save, bet dar turime įgimtą savybę kreipti į save kitų dėmesį, sukelti žavėjimąsi savimi“ (1892, p. 179). Detaliau norą rodytis aprašinėja W. McDougallas – dar viena savita XX a. pradžios psichologijos žvaigždė, nepuolusi kartu su kitais į pozityvizmo liūną. Šio autoriaus koncepcijoje šalia kitų išskiriamas pasirodymo (*self-display*) instinktas, kurio pripažinimas ir pažinimas yra, jo tvirtinimu, „pirmareikšmiai charakterio ir sąmoningų tikslų psichologijai“ (1936, p. 53). Tas instinktas yra biologinės kilmės, jis „...pasireiškia daugeliui socialiai arba bandomis gyvenančių aukštesniųjų gyvūnų, ypač, ko gero, ryškiai dauginimosi, nors ir ne tik tuo, metu. ...Savo esme tai – socialus instinktas, atgyjantistikesant žiūrovų“ (ten pat). Žmogui instinktas pasireiškia labai anksti: „Daugelis vaikų aiškiai turi pasirodymo instinktą; dar prieš pradedant jiems vaikščioti ar kalbėti jis yra tenkinamas sužavėtų šeimos žvilgsnių ir pagyrimų kiekvieną sykį ko naujo išmokus“ (p. 54). Pasitaiko, kad demonstravimosi instinktas iškrypta, užvaldo žmogų, tampa svarbiausia jo gyvenimo gaire: toks žmogus „...didžiuojasi prieš visą

¹ Pasirodymo sąvoką retkarčiais vartosime kaip lietuvišką demonstravimosi atitikmenį.

pasaulį, giriasi savo jėgomis, turtais, grožiu, laime, šeima, neturėdamas dažniausiai tokioms pagyroms net mažiausio pagrindo“ (p. 55). Vėliau išėjusioje knygoje W. McDougallas pripažįsta, kad nustatyti, kada noras pasirodyti susijęs su dauginimosi ir kada su dominavimo (*self-assertion*) instinktais, – „labai sunkus klausimas“ (1924, p. 160).

Kitas iš garsesnių autorių, pripažinusių egzistuojant poreikį pasirodyti (*exhibition need*), – H. A. Murray (1938). Tačiau lyginant su W. McDougallo koncepcija, kurioje noras pasirodyti vertinamas kaip svarbus motyvas, ankstesniajame jos variante (1936) išskiriamas kaip vieno iš septynių pagrindinių instinktų sudedamoji dalis, H. A. Murray šiam poreikiui ypatingo dėmesio neskiria, jis mažai pastebimas jo sudarytame neįprastai dideliame visų poreikių sąrašė.

Neturint pasirodymo motyvacijos pripažinimo ir tyrimo bendrojoje psichologijoje tradicijų (tokios sąvokos nėra psichologijos žodynuose, duomenų bazėje PsychLIT), bus, matyt, pravartu apžvelgti gretimas problemas ir sritis, kur tokie tyrimai atliekami. Yra trys tokios artimiausios sritys: etologija ir zoopsichologija, aprašinėjančios gyvūnų demonstravimosi elgseną, patopsichologija, aptarinėjanti būdingus žmogui tos elgsenos nuokrypius, ir socialinė psichologija, tyrinėjanti su demonstravimosi susijusius žmonių tarpusavio santykius. Duomenys, sukaupti tyrinėjant šiuos klausimus, turėtų patikslinti poreikio pasirodyti ir jo sukeltos elgsenos ypatumus ir reikšmę. Šiame straipsnyje apžvelgiami du pirmieji žinių šaltiniai. Socialinės psichologijos duomenys ir galutinės išvados išdėstyti straipsnyje, parengtame kitam žurnalo numeriui.

1. Gyvūnų demonstravimosi elgsena

Ji akivaizdžiausia, kai gyvūnai turi specialius pasirodymo organus (pavyzdžiui, pavo uodega),

nors kartais ne mažiau ryškiai ši elgsena pasireiškia judesiais ar garsais – lakštingalos čiuaba, gaidžiai rėžia sparną, balandžiai burkuoja. Tačiau demonstravimasis ne visuomet būna toks aktyvus, kartais tam pakanka paprasčiausio sąvęs parodymo. K. Lorenzas taip aprašo pilkosios žąsies elgseną: „Įsimylėjusi jauna patelė niekuomet neperša draugystės savo išrinktajam, nelaksto paskui jį; daugiausia, ką ji daro – lyg ir atsitiktinai atsiduria tose vietose, kur jis dažnai būna. ...O kai žąsinas ima rodyti jai savo šaunumą, ji žiūri ne tiesiai į jį, o lyg kažkur į šoną, ...visai kaip tai daro panelės“ (1970, p. 193–194).

Tokie neryškūs, todėl kartais ginčytini pasirodymo elgsenos atvejai apsunkina tikslesnį jos ribų nustatymą. Tai rodo ir įvairus, nenusistovėjęs demonstravimosi sąvokos vartojimas literatūroje. A. Bagdonas, pavyzdžiui, teigia, kad „Demonstratyvumas – primatų „išradimas“. Šimpanzės ir netgi „rimtosios“ gorilos kitus gyvūnus pranoksta ne tik savo sumanumu, bet ir gebėjimu atkreipti į save gentainių dėmesį: viena demonstruoja kokį nors neįprastą beždžionių pasauliui daiktą, ...kita – kokį nors nenormalumą, trečia – didžiules iltis. Ypač joms patinka, kai jų demonstracinis elgesys sukelia kitų beždžionių nuostabą, baugina jas ar įneša sumaištį į bandą. Būna atvejų, kai kokia nors neįprasta demonstracija eilinė beždžionė „nuverčia“ nuo sosto vaduką ir kurį laiką dominuoja bandoje“ (1993, p. 75). Šiuo atveju būdinga, kad individas stengiasi padaryti kitiems įspūdį dėl paties įspūdžio, o ne dėl kitų tikslų; jis išskirtinas (nors, vėliau pamatysime, su išlygomis) kaip **autonomiškas, kitiems poreikiams bent akivaizdžiai nepavaldus, taigi kaip ir pats tikriausias demonstravimasis.**

Tačiau paprastai demonstravimosi sąvoka vartojama plačiau ir taikoma ne vien primatams. Dažniausiai ja pažymimi kitiems individams

skirti aktyvūs savęs ir savo būsenų „pateikimai“, susiję su dauginimosi, dominavimo poreikiais ir išreikšti veiksmams, pozomis ar garsais (žr., pvz., Дьюсбери, 1981, p. 301; Меннинг, 1982, sk. 5). Be šių ryškiausių demonstracijos atvejų, jos elementų turi ir kitaip motyvuotos elgsenos; ji, pavyzdžiui, naudojama kartu atlickamiems veiksams suderinti (judesys ir poza, reiškiantys pasiūlymą „gal jau skrendame?“ paukščių pulkelyje), o būna ir apskritai niekam tiksliai nepadresuota, savaiminė, kaip įspėjantis kaimynus apie pavojų išgašdinto individo riksmas. Niekas netrukdo teigti, kad demonstravimo elementų turi bičių šokis ar žiogo svirpimas, taigi net vabzdžių elgsena.

Jau šie keli pavyzdžiai rodo, kad demonstravimas ar jo elementai pasireiškia gana įvairia pagal motyvaciją ir individo iniciatyvą elgsena. Akivaizdu, kad tokius skirtingus atvejus įvardijant viena sąvoka, užmaskuojamas jų savitumas, prarandamas sąvokos konkretumas dėl pernelg plataus apibendrinimo, todėl ją aiškinantis pirmiausia tikslinga išskirti ir aptarti įvairius demonstravimo atvejus ar rūšis. Tačiau šią logiškai visai teisingą išvadą sunku įgyvendinti, kadangi aiškių ribų tarp tokių atvejų nėra, taigi skiriant juos kartais tenka remtis ir antropomorfine intuicija. Tokie objektyviai griežčiau nepatikslinami yra ir aprašomų toliau demonstracijos atvejų kriterijai.

Pirmiausiai **skirtinas demonstravimas siauroju ir plačiuoju požiūriu**. Siauroju požiūriu demonstravimas – tai būtent aktyvus savęs kitiems pateikimas, specialūs veiksmai, siekiant atkreipti į save ar į savo būseną kitų individų dėmesį, pakeisti jų santykį ir elgseną (sudominėti, padaryti paklusnesnius ir pan.). Plačiuoju požiūriu demonstravimas aprėpia visą arsenalą gyvūnų tarpusavio sąveikos priemonių, skirtų kitiems individams emocijų išraišką, įvairius bū-

dingus ir žmogui neverbalinio bendravimo, veiksmų suderinimo ir keitimosi informacija signalus. Šiuo požiūriu kartu gyvenantys individai visą laiką, net miegodami, būtinai ką nors vieni kitiems demonstruoja, rodydami, kad jie ramūs, sunerimę, susidomėję, nusiteikę agresyviai, žaismingai ir kt.

Demonstravimas plačiuoju požiūriu yra vadinamosios **komunikacijos** sudedamoji dalis. Juk kiekviename šio proceso akte veikia bent du individai: vienas – siunčiantis pranešimą, kitas (arba kiti) – jį gaunantis, vienaip ar kitaip suvokiantis ir į jį atsakantis. Tiesioginėje gyvūnų komunikacijoje demonstravimas yra svarbiausias pranešimų siuntimo kanalas.

Nors griežtos ribos tarp abiejų demonstravimo sąvokų nėra, jos žymi aiškiai skirtingus pagal įvairovę ir apimtį reiškinius: demonstravimąsi, kaip aktyvų siekimą pasirodyti ir atkreipti į save dėmesį, ir, antra vertus, be tokio aktyvaus siekimo dar spontanišką, kartais visai pasyvią, savaiminę, individo nekontroliuojamą jo būsenos išraišką. Šiame straipsnyje aptariamas tik aktyvus ir tikslingas demonstravimas siauroju požiūriu.

Aktyvus demonstravimas savo ruožtu irgi nėra visuomet to paties pobūdžio ir visais atžvilgiais tapatus. Skirtini, matyt, atvejai, kai individas demonstruoja būtent save, pats nieko ypatingo daugiau nedarydamas ir tik siūlydamas save kitų individų dėmesiui bei atsakomiesiems veiksams (kaip K. Lorenzo aprašyta pilkoji žąsis), ir kai jis rodo ne tiek save, kiek savo būseną (grasinimo, nuolankumo ir pan.), trumpiau – demonstravimosi ir demonstravimo atvejai. Demonstraciniai veiksmai skiriasi dar savo iniciacijos pobūdžiu. Be atvejų, kai demonstravimas yra individui pageidautinas, jo paties inicijuotas, jis būna ir **priverstinis**, kylantis kaip atsakas į kito individo grasinimą ar pranašumo

demonstravimą ir pasireiškiantis nuolankumo, pavaldumo arba atsakomosios agresijos demonstravimu.

Demonstravimas aiškiai skiriasi ir jį skatinančia motyvacija. Pagal W. McDougallą, jis būdingiausias ir ryškiausiai pasireiškia *poravimosi metu* ir *mėginant išsiaiškinti hierarchinį pavaldumą*². Be šių skirtingai motyvuoto demonstravimosi atvejų, jis pasireiškia dar *aiškinantis teritorinius klausimus* bei *bendraudant suaugusiems individams ir jaunikiams*. Išskirtinas ir *gynybinis* demonstravimas. Jis dažnai turi minėtą priverstinį pobūdį ir išreiškia nuolankumą (tai sumažina užpuolimo tikimybę, žr. Меннинг, 1982, p. 115) arba atsakomąjį grasinimą, kuris skirtas, pavyzdžiui, besitariančiam priešui, siekia jį išgąsdinti ar bent įtikinti ryžtu lengvai nepasiduoti (katė tokioje padėtyje šnypščia, kad atrodytų didesnė – pasišiausia, išsiriečia lanku, pasisuka kiek šonu).

Labai svarbu išsiaiškinti, ar leistina be aki-vaizdaus **instrumentinio** demonstravimosi pasireiškimo, kai jis naudojamas kaip priemonė tenkinti kitų poreikius, kaip ypatingą atvejį išskirti jau minėtą funkciniu atžvilgiu **autonomiškumą**, nuo kitų poreikių nepriklausantį pasirodymą, būdingą tik aukštesniesiems gyvūnams.

Kadangi jis svarbus tam, kad suprastume žmogaus motyvaciją, apžvelgsime smulkiau evoliucinę jo kilmę.

Poreikių tenkinimo mechanizmų ir procesų diferenciacija ir **autonomizacija** biologinės evoliucijos tąsoje vyksta nuolat – tokia bendra filogenetinės motyvacijos raidos tendencija (žr. Виллюнас, 1986, p. 56–66). Motyvacijai vis sudėtingėjant ir tobulėjant jos mechanizmai pagal galimybes universalizuojasi – naudojami tenkinti ne kokį konkretų, o keletą ar daugelį iš vis gausėjančių poreikių. Dėl tokio įvairaus mechanizmų ir jų valdomos elgsenos pasireiškimo jų priklausomybė nuo poreikių mažėja. D. Dewsbury tokių veiksmo „atsirišimą“ nuo konkretaus poreikio (motyvacijos) ir universalumo įsigijimą pavadino **emancipacija**: „...Kai tam tikra elgsenos forma ima reikštis naujo konteksto sąlygomis, ji „emancipuojasi“ – pasidaro nepriklausoma nuo pirminio motyvacinio konteksto. Pavyzdžiui, demonstracijos aktas, atsiradęs kaip perkelta reakcija, pasireiškia jau ne konflikto metu, o poruojantis, grasinant ir kt.“ (Дьюсбери, 1981, p. 303). Daugiausiai žinomi veiksmo „migracijos“ į kito poreikio sistemas pavyzdžiai – beždžionių kailio valymas ir kopuliacijos poza, emancipavęsi nuo tiesioginių poreikių ir įgiję paklusnumo demonstravimo prasmę (Bagdonas, 1983, p. 127).

Suprantama, tam tikriems besivystančios motyvacijos mechanizmomis vis labiau atsiskiriant, emancipuojantis nuo poreikių, kuriuos tenkinant jie pasireiškia, jų autonomiškumas didėja, darosi pastebimesnis. Ryškiausias, ko gero, šio proceso pavyzdys – pažinimo motyvacijos evoliucinė raida (žr. Lorenz, 1981, sk. 6). Pažinimas plačiuoju požiūriu – kaip psichinis aplinkos sąlygų atspindėjimas, reikalin-

² Štai tokio aiškinimosi be fizinio kontakto pavyzdys: „Maikas, naujas alfa patinas, ilsisi medžio pavėsyje. Staiga pasigirdę pamiškėje lūžtančių šakelių garsai įspėja apie Holiāfo, neseniai praradusio vyravimą, sugrįžimą. Maikas nekrusteli, kai Holiāfas, vilkdamas didžiulę šaką, ryžtingiausiai puola jį. Visai priartėjęs Holiāfas pasuka į šalį, užšoka ant gretimo medžio ir tupi ten nejudėdamas. Tik dabar Maikas pradeda demonstruoti, siūbuodamas šakas ir mėtydamas akmenis, o vėliau užsilipęs ant to paties medžio jau ten purto šakas. Jam tai baigus, vėl ima demonstruoti Holiāfas, šuoliais vis artėdamas prie konkurento, kol nesulaukia Maiko atsako... Spektaklis trunka dar 23 minutes. Ir per visą aiškinimosi laiką įvyko tik vienintelis fizinis kontaktas – kai vienam iš konkurentų kliuvo galu šakos, kurią siūbavo kitas. Galų gale po trijų minučių pauzės Holiāfas greitai priartėjo prie Maiko, prisispaudė prie žemės garsiai kriukšėdamas pavaldumui parodyti ir ėmė energingai valyti jo kailį...“ (Гудолл, 1992, p. 424).

gos veiklai informacijos paieška – neišvengiamas kiekvienos elgsenos metu, todėl jis yra būtina visų poreikių tenkinimo sąlyga ir jų mechanizmo sudedamoji dalis. Tačiau evoliucijoje aiškiai progresuoja, o tarp aukštesniųjų gyvūnų visai akivaizdžiai pasireiškia autonomiškas pažintinis poreikis – tiesiogiai gyvybės reikmių netenkinanti ir nuo kitų poreikių vis mažiau priklausanti motyvacinė sistema. Vadina si, ir kitos motyvacinės sistemos, ir demonstravimasis, gali plėtotis panašiai kaip pažinimas ir galų gale įgyti daugiau ar mažiau ryškų autonomiškumą.

Evoliucinę motyvacijos mechanizmų „migraciją“ iš vienos poreikių tenkinimo sistemos į kitą ir palaipsnę jų autonomizaciją, be abejo, lengvino tai, kad jau pačioje šio proceso pradžioje tie mechanizmai buvo atskirti ir turėjo tam tikrą autonomiškumą. Paaiškinti šias jų savybes padės keli psichologinės instinkto sampratos teiginiai. Kadangi ji smulkiau išdėstyta kitose publikacijose (Вилюнас, 1986, p. 110–143; 1997), čia tuos teiginius pateiksime glaudžiau.

Motyvacijos atžvilgiu **instinktas** – tai filogenetiškai pirminis, paveldėtas poreikio patenkinimo mechanizmas, skatinantis individą žingsnis po žingsnio atlikti tam tikrus veiksmus neatskleidžiant veiksmų sekos, tarpusavio ryšio ir bendrą jų kryptingumo. Tai, kad individas veikdamas instinktyviai visai neįstengia suderinti atliekamo veiksmo su kitais – ankstesniais ar būsimais – veiksmais, rodo tokių skatinimų sąlyginę izoliaciją ir autonomiškumą. Todėl jeigu grindžiančioje instinktą programoje numatytas demonstravimosi veiksmas, vykdamas programą individas atitinkamu momentu pajus tik staiga kilusį norą tą veiksmą atlikti; jam pačiam nei tas noras, nei skatinamas jo veiksmas su nieku daugiau nebus susiję, t. y. bus suvokiami kaip

autonomiški. Aišku, kad toks įspūdis yra iliuzinis ir subjektyvus. Instinkto, sukėlusio norą atkreipti į save dėmesį, kontekste tas noras yra pavaldus ir kartu su kitais norais siekia tam tikro individui nežinomo tikslo.

Minėtos instinkto savybės šiek tiek palengvina pirmiau aptartos motyvacijos mechanizmų (ir demonstravimosi) universalizacijos („migracijos“ iš pradinio į kitų poreikių tenkinimo sistemas) ir palaipsnės jų autonomizacijos supratimą, rodo, kad tie procesai turėjo patogias startines savo evoliucinės raidos sąlygas – pradinę izoliaciją, sąlyginę autonomiją dar būnant instinkto grandimi. Antra vertus, jos daro painesnę motyvacijos mechanizmų autonomijos klausimą, rodo, kad net gyvūnų ji būna iliuzinė, turinti slaptą priklausomumą ir kryptingumą.

Šį klausimą apsunkina dar tai, kad dažnai net atsiskyres nuo pradinės motyvacijos, aiškiai emancipavęsis poreikis netaupa visiškai autonomišku ir išlaiko bendro, nekonkretizuoto instrumentinio panaudojimo savybę. Ryškiausias tokios galimos „pusiau autonomizacijos“ pavyzdys – agresijos motyvacija: ji neginčijamai atsiskyrusi, turi net savus nervinius centrus, tačiau dažniausiai pasireiškia kaip atsakas į kitų poreikių frustraciją (ginant jaunikius, teritoriją ir kt.), nors kartais pratrūksta disforiniu, neturintiu priežasties susierzinimu, pykčiu, net įtūžiu.

Tokių pusiau autonominiu laikytinas ir emancipavęsis pasirodymo poreikis. Kartais teigiama, kad jo individuali išraiška būna nevienoda. Žmogbeždžionių tyrinėtoja J. Goodall rašo, kad tarp šimpanzių pasitaiko visai nesidemonstruojančių individų ir, atvirkščiai, individų – demonstravimosi rekordininkų (Гудолл, 1992, p. 442). Gyvūnai, pranokstantys kitus polinkiu ir gebėjimu demonstruoti net neturėdami kitų pranašumų, gali užimti tarp gentainių aukštesnę hierarchinę padėtį.

Taigi gyvūnų elgsenos stebėjimai rodo, kad vienintelio, aiškiai apibrėžto demonstravimo reiškinio, susijusio su lengvai nurodoma konkrečia motyvacija, nėra. Demonstravimas plačiuoju požiūriu – komunikacijos sudedamoji dalis, taigi gali būti sukeltas kiekvienos motyvacijos, skatinančios vidinį rūšies arba rūšių bendravimą. Aptariamas straipsnyje demonstravimasis (siauruoju požiūriu) ryškiausiai pasireiškia tenkinant dauginimosi, hierarchizavimosi, teritorinį, savisaugos poreikius. Šalia instrumentinio, pavaldaus kitiems poreikiams demonstravimosi ypač skiriasi funkcinu atžvilgiu autonomiškas, nuo kitos motyvacijos nepriklausomas poreikis pasirodyti, atkreipti į save dėmesį. Toks poreikis – palyginti vėlyvas demonstravimosi evoliucijos padarinys. Jos metu pasirodymo veiksmas pamažu atsiskyrė (emancipavosi) nuo poreikių, kuriems iš pradžių buvo pavaldūs, ir tapo universaliau naudojamais ir autonomiškai pasireiškiančiais. Kai autonomiškas noras pasirodyti sukeliamas instinkto, jis turi konkrečią individui neatsiveriančią paskirtį.

2. Psichopatologinė demonstravimosi raiška

Kaip ir gyvūnų elgsenoje, psichopatologinė demonstravimosi raiška labai skiriasi savo turiniu, paskirtimi, grindžiančiais jį poreikiais, todėl juos aptariant taip pat reikia išskirti įvairius atvejus. Žengti šia linkme pirmą žingsnį visai lengva, kadangi tokie raiškiai tinka jau padarytas demonstravimosi plačiuoju ir siauruoju požiūriu atskyrimas. Plačiuoju požiūriu demonstravimas būdingas įvairiausioms psichopatologinėms būsenoms: apimtas depresijos žmogus, suprasdamas tai ar ne, rodo, kad niekas jam neįdomu ir gyvenimas nebeturi prasmės, apimtas didybės manijos, jis demonstruoja savo idė-

jų vertę ir pan. Siauruoju požiūriu – kaip pastangą atkreipti į save dėmesį – demonstravimas ryškiausiai išreiškia simptomai, nozologiskai vadinami *isterija*. Šis sutrikimas dažniausiai priskiriamas mažajai psichiatrijai. Pagal V. Semkę (B. Я. Семке, 1988, p. 6), polinkį į isterines reakcijas turi 0,5–2 proc. žmonių. Apžvelgsime šį psichinį sutrikimą nuodugniau.

2.1. Isterija

Iš daugybės įvairiausių ir skirtingai aprašomų isterijos požymių išsiskiria grupė daugiausiai jai būdingų psichinių simptomų, savotiškas isterijos branduolys. Jį apibūdinant pagal dažniausiai įvairių autorių nurodomus bruožus (žr. Jakubik, 1979; Millon, 1981, sk. 5; Pfohl, 1995; Семке, 1988), susidaro toks isterinės asmenybės aprašymas: tai – žmogus, jaučiantis *nesuvaldomą norą sukelti nuostabą, susižavėjimą, pripažinimą, demonstruoti savo pranašumus, reikšmingumą, reklamuotis; jam būdingas mėgavimasis savimi, egocentrizmas, kerštingumas tiems, kurie į jo pastangas atkreipti į save dėmesį lieka abejingi*. Kaip asmenybinė savybė, susijusi su noru sukelti kitiems įspūdį, dažniausiai nurodomas *perdėtas jausmingumas, polinkis viską sieti su savimi, nuotaikų ir santykių nepastovumas, infantilumas, neadekvatus savęs vertinimas, įtaigumas*. Tipiški elgsenos būdai atkreipti į save dėmesį yra *perdėtas emocinis jautrumas ir ekspresyvumas, plepumas, teatrališkumas, polinkis viską paryškinti, pafantazuoti, net pameluoti, koketavimas, kaprizai, užsispyrimas, ekstravagantiški poelgiai, net savižudybių inscenizavimas*.

Išvardyti isterijos požymiai rodo, kad šis psichikos sutrikimas susijęs su liguistu demonstravimosi poreikio paūmėjimu. Tačiau viliojančią perspektyvą geriau suprasti tą poreikį remiantis šiais duomenimis apsunkina tai, kad isterijos są-

voka nėra tiksli, o ja vadinamas nozologinis sutrikimas neturi tikslesnių ribų.

Jau E. Kraepelinas rašė: „Nėra sąvokos, kuri turiniu ar apimtimi būtų labiau ginčytina už isterijos sąvoką“ (cit. pagal Семке, 1988, p. 24). Šis teiginys teisingas ir šiandien. 1988 m. sausį Paryžiuje įvyko konferencija „Isterija, prabėgus 100-ai metų“ (Nau, 1988), skirta dviejų gydytojų, įnešusių į isterijos tyrimo istoriją neginčijama indėlį – Z. Freudo ir J.-M. Charcoto – susitikimo šimtmečiui. Konferencija parodė, kad prieš amžių kelti klausimai – apie isterijos ligos ribas, paplitimą, jos vystymąsi ir prognozavimą – vis dar neturi patenkinančio atsakymo. Pagal A. Jakubiką, lieka „...visai neapibrėžtos pagrindinės sąvokos, pavyzdžiui, isterinė asmenybė, isterinė reakcija, isterinė neurozė, isterinė elgsena ir pan.“; „...tiesą sakant, šiuolaikinis isterijos supratimas nesiskiria nuo tradicinių koncepcijų, suformuluotų prieš pusę amžiaus, ir tiek pat mažai tinka praktikai“ (1979, p. 12, 26). M. Bourgeois siūlo psichiatrams visai atsakyti isterijos sąvokos dėl jos daugiareikšmingumo, ir dar dėl to, kad „isterijos diagnozė dažniausiai buvo vartojama paskubomis paaiškinti netinkamos elgsenos klinikinį pagrindą ir tokiu būdu atsikratyti įgrišusio ligonio, nenorinčio sveikti ar apgaudinėjančio terapeutą“ (1988, p. 554).

Isterijos supratimą apibūdina tebevykstanti diskusija apie jos simptomų patologiškumą, kurią reikėtų vertinti kaip dominuojančio tarp tų simptomų demonstravimosi patologiškumo aptarimą. Dar psichiatrijos klasikai ginčijosi, ar isterija yra liga (žr. Lempérière, Hardy, 1982). Vieni, sekdami J. M. Charcotu (E. Kraepelinas, K. Jaspersas, K. Schneideris) traktavo ją kaip psichikos ligą, turinčią savitą simptomatiką. Kiti, pavyzdžiui, E. Dupré, nepripažino jos kaip atskiro sindromo, o sunkesnius atvejus nozolo-

giškai diagnozuodavo kitaip. Ir nors psichinių nuokrypių klasifikacijoje DSM-4 tradiciškai suprantamą isteriją atitinka jau trys sutrikimai – vienas asmenybės bruožų nuokrypis (*histrionic personality*) ir du neurozių tipai (Diagnostic..., 1994; Livesley, 1995), pastaruoju metu vis daugiau psichiatrų ir medicininės psichologijos atstovų pritaria, kad isterijos tyrimą ir supratimą reikia keisti. Su pateiktu DSM amerikietiškuoju šio klausimo sprendimu kartais nesutinka tradiciškesnių nuostatų Europos specialistai (Harrus-Revidi, 1990; Lepastier, 1996).

Sprendžiant apie isterinių simptomų patologiškumą svarbu atsižvelgti į tai, kokios isterijos formos yra aptariamoms. Vis plačiau linkstama traktuoti isteriją kaip normos atvejį (tai aptarsime vėliau), tačiau tai tinka tik lengvesniems, dažniems isterinės elgsenos atvejams, atitinkantiems „mažąją psichiatriją“ (neurozės, psichopatijos). Priešingas kraštutinumas – sunkūs, neabejotinai pataloginiai „didžiosios“ isterijos atvejai, kartais įvardijami kaip psichotiniai – su normos sąvoka niekaip nesiderina. Tokius atvejus nuo lengvų isterijos formų skiria tiek tai, kad isteriniai požymiai įgyja tradicinių psichozės simptomų (stuporo, kliesedio, sąmonės aptemimo, depersonalizacijos ir kt.) pavidalą, tiek ir būdingas, gana paslaptingas, be galo įvairus isterinių simptomų „persikėlimas“ į somatiką, vadinamoji konversija. Stublina tokių simptomų įvairumas. Tai aiškinama pirmiausiai tuo, kad isterija juos lyg ir skolinasi, sugebėdama be organinio pagrindo atgaminti išorinį kiekvieno susirgimo pavidalą (vidaus organų sutrikimus, akumą, skausmus, paralyžius, anestezijas ir pan.) ir dar taip vykusiai, kad atskirti jos imitacijas nuo tikrų susirgimų būna sunku. Be to, ji gali didžiuotis ir daugybe savųjų somatinių „išradimų“ – priepuoliais, dešimčia keisčiausių eisenų, kamptoformija (kūno sulenkimą kampu),

netikrų nęštumu ir kt. (žr. Jakubik, 1979, sk. 5.3, 5.4; Ушаков, 1978, sk. 10).

Būtent daugumos isterijos somatinių simptomų keistumas, imitacinis pobūdis, paslaptingas „pusiau tikrumas“ verčia manyti, kad visa tai skirta kitiems žmonėms, atkreipti jų dėmesį. Bet kaip paaiškinti tokį negailestingą sau ir savo sveikatai atkreipimą, *kokia jo motyvacija?* Nejaugi nesugebėjimu patraukti dėmesį kitu būdu? Nejaugi teisus W. Jamesas, rašęs, kad „...sunku sugalvoti demoniškesnę bausmę... kaip atsidurti tarp žmonių, kurie nekreiptų į mus jokio dėmesio. Jei niekas neatsisuktų mums pasirodžius, neatsakinėtų į mūsų klausimus, nesidomėtų mūsų veiksmais, jei kiekvienas, susitikęs su mumis, specialiai mūsų nepažintų ir elgtųsi kaip su bedvasiu daiktu, tai mus greitai apimtų toks įtūžis ir bejėgė neviltis, kad net didžiausios kūno kančios atrodytų gelbstinčia palaima“ (1892, p. 179)?

Tarp mėginimų išsiaiškinti isterinės elgsenos motyvaciją yra tinkančių „didžiai“ isterijai. E. Kretschmeris, pavyzdžiui, pabrėžia *gynybinę* isterinių reakcijų reikšmę, jų paskirtį saugoti nuo kritinių situacijų. Gynybinis tokių reakcijų pobūdis, jų sugebėjimas pakeisti frustruojančiose situacijose tobulesnę, kryptingą, „racionalų“ elgesį ir tokias situacijas išspręsti autoriaus aiškinamas instinktyvia jų prigimtimi. Dėstydamas jo nuomonę A. Jakubikas, rašo: „Isterija daugiausiai susijusi su dviem pagrindiniais instinktais: savisaugos ir seksualiniu. Nuo pirmojo priklauso baimės ir nerimo reakcijos susiklosčius pavojaus situacijoms, nuo antrojo – seksualinio pobūdžio emocijos ir konfliktai. Panašiose kebliose situacijose pirmiausiai pasireiškia tendencija bėgti arba gintis“ (1979, p. 140).

Gynybinę demonstravimosi paskirtį nurodo jo apibūdinimas, pagal kurį tai – „...pabręžtai išraiškinga elgsena, sąlygota ūmių afektyvių

atsakų į frustraciją ir/arba siekianti išvengti tikėtinos bausmės arba perspektyvos būti pažemintam, atstumtam, demaskuotam. Afekto fone atliekami poelgiai ir veiksmai, skirti atkreipti į save dėmesį, sukelti užuojautą, gailestį. Demonstravimosi elgsena neretai skatina pseudosuicidinius veiksmus, savizudybių inscenizavimą kaip kraštutinį argumentą“ (Справочник..., 1999, p.42).

Antipsichiatrijos atstovo T. Szasz (1961) teigimu, isterija – tai žaidimas, padedantis valdyti ir kontroliuoti kitus žmones, tai komunikacijos atmaina, naudojanti ne žodžių, o kūno kalbą. Kartais tokia kalba efektyvesnė už šnekamąją. Pavyzdžiui, nuolatiniai ir nieko nekeičiantys priekaištai sūnui, kad jis nepakankamai rūpinasi motina, gali transformuotis į priepuolius, kurie tokį rūpestį sukels. Isterinės kūno kalbos pripažinimas reiškia gerokai platesnę motyvacijos, skatinančios demonstravimąsi, supratimą, kadangi ši kalba, kaip ir šnekamoji, gali būti naudojama patiems įvairiausiems gyvenimo klausimams spręsti: atjausdami konversinį žmogaus kankinimąsi kiti greičiau nusilcis jam besiginčijant, atidės atleidimą iš darbo ir pan. Toks instrumentinis isterijos naudojimas skiriasi to, kas turi sukelti gailestį ir užuojautą, o ne tradicinį susižavėjimą, demonstravimu.

Minėjome, kad paskutiniųjų dešimtmečių literatūra rodo ryškėjančią tendenciją nebetraktuoti isterijos požymių, bent tų, kurie pernelyg neišreikšti, kaip patologinių. Pagal L. Israelį, „medikas negali apibūdinti isterijos, kadangi ji yra už jo kompetencijos ribų“ (1985, p. 50). Klinikistai vis dažniau pripažįsta, kad isterinės asmenybės gali būti socialiai adaptuotos ir puikiai tvarkytis gyvenime: „Mūsų nuomone, realiame gyvenime isterinėms asmenybėms dėl jų atkaklumo visai neblogai sekasi, nes jos greitai atprastų nuo savo manierų, jei kiekvienas

kiaurai jas matytų“ (Leonhard, 1976, p. 28)³. Priminsime, kad isterinės asmenybės pavyzdžiu amerikiečių literatūroje nurodoma M. Mitčel romano „Vėjo nublokšti“ herojė žavingoji Skarlet O’Hara (Wells, 1976), prancūzų – garsusis Don Žuanas (Quinodoz, 1986) ir Flobero Bovari (Barbier, 1992).

P. R. Slavney (1984) atlikdamas savo tyrimą solidžią psichiatrų grupę paprašė naudojant 15 dvišalių skalių įvertinti sąvokas *isterinė asmenybė* ir *moteris*. Semantinėje erdvėje sąvokos atsidūrė gana arti. Apibendrinamas tokio pobūdžio tyrimus S. Zisookas ir R. A. De Vaulas (1978) daro išvadą, kad moteris labiau bus suvokiama kaip psichiškai sveika, jei jos elgsena bus artima isteriškai (emocinga, priklausoma, demonstratyvi), nei jei ji elgsis kaip „sveikas suaugęs“ (stiprus, subrendęs, išradingas). R. F. Bornsteino (1999) tyrimas parodė, kad turinčios isteroidinių bruožų (*histrionic personality*) moterys kitų žmonių suvokiamos, lyginant su kontroline grupe, patrauklesnės, nors vyrų imtyje toks ryšys nenustatytas. Pagal S. Crowną ir A. H. Crispa, psichiatriniai pacientai mažiau isteriški už kontrolinę grupę. Minėti S. Zisook ir R. A. De Vaul apibendrina: „Viskas rodo, kad isterikas turi būti vertinamas kaip normalesnis už kitus“ (1978, p. 367). Isterinės savybės nerodo patologijos, toks žmogus gali turėti asmenybinių nuokrypių, bet gali jų ir neturėti, būti „sveikas isterikas“. D. Celani siūlo vertinti isteriją kaip

„...specifinį interpersonalinį stilių“ – kultūrinės, socialinės, tarpasmeninės įtakos, kurios „aišku, koreliuoja su tam tikrais simptomais, bet iš esmės nuo jų nepriklauso“ (1976, p. 1414).

Taigi į klausimą apie natūralių ir liguistų, psichopatologinių isterijos požymių ribą atsakoma skirtingai. Pagal vieną iš atsakymų, kompromisiškai taikančių kraštutines nuomones, isteriniai bruožai suprantami kaip normalūs, tačiau kartu teigiama, kad jie, kaip ir visi kiti bruožai, gali patologiškai iškrypti, „susirgti“. Pagal L. Israelį (1985), „serganti isterija“ – tai „iškankinta ir nugalėta“ isterija. Liga atsiranda dėl neurotizacijos, kurią šis autorius supranta ne visai tradiciškai – kaip normalią asmenybės sandaros dalį. Neurotiškumo perteklius riboja galimybes ir tai gali būti laikoma patologija, tačiau jo trūkumas taip pat sukelia sutrikimų; jo nebuvimas autoriaus sutapatinamas su slopinimo nebuvimu, o tai didina polinkį skubotai ir neapgalvotai veikti.

Panašus į aprašytą K. Horney požiūris. Pagal ją, grindžiančios neurozę asmenybės savybės būdingos visiems žmonėms, o neurotinėms jos tampa dėl pernelyg didelės išraiškos, dominavimo. Išvardijusi kaip tokias savybes 10 neurotinių poreikių, autorė konstatuoja: „Šios savybės kelia nusistebėjimą, kad nė vienas jas atitinkantis polinkis ar nuostata nėra savaimiškai „ne-normalūs“ ir išsiskiria iš daugumai mūsų pageidaujamųjų vertybių“ (1942, p. 60). Iš nurodytų poreikių net penki gali inicijuoti pasirodymą; tai – (1) poreikis džiuginti kitus, patikti jiems, būti palaikomam, (2) socialinio pripažinimo ir prestižo poreikis, (3) poreikis narcistiškai mėgautis savimi ir kelti kitų susižavėjimą, (4) laimėjimų ir garbės troškimas, noras būti geriausiam ir (5) poreikis būti idealiam ir neklystančiam (p. 54–60).

³ Štai demonstracinės elgsenos efektyvumo pavyzdys: „Kartą teatro administratorius nutarė mūsų sąskaita sutaupti ir nupirko mums Klaipėdoje trečios klasės bilietus. P. Kubertavičius pasižiūrėjo į bilietą ir sušuko:

– Kokį tu čia man bilietą davei? Nori, kad mes su vištomis ir paršeliais važiuotume? – Tik švyst bilietą per tvorą į darželį. Atsisėdo ant suolo ir sėdi. – Kol neatneši bilieto, kokie mums priklausau, nepajudėsiu iš vietos.

Vargšas administratorius, įlipęs į darželį, paėmė tą bilietą, paskui, surinkęs iš mūsų, nuėjo į kasą pakeisti.“ (Vaičiūnienė, 1986, p. 81).

Minėti duomenys leidžia teigti, kad polinkis demonstruoti gali sietis su sėkmingu socialiniu prisitaikymu, o vykstantis ginčas apie isterinių simptomų patologiškumą rodo, kad aiškių natūralaus ir liguisto demonstravimo skyrimo požymių nėra. Įdomiai ši klausimą nušviečia duomenys, aprašomi kaip **isteroidinė psichopatija arba akcentuacija (kartais – isteroidinė asmenybė, konstitucija, isteroidinis charakteris)**⁴. Šiuos duomenis traktuojant kaip normos variantą, jie pasidaro vertingu ir patikimu informacijos šaltiniu aptariamai demonstravimo motyvacijai suprasti.

2.2. Konstitucinis isteroidinis žmogaus tipas

Aprašyti ši tipą nesunku, nes dauguma autorių gana vieningai nurodo pagrindinę jo savybę – norą bet kokia kaina atkreipti į save dėmesį. Tai – žmogus aktorius, kuriam visi kiti žmonės – žiūrovai. Pagal A. E. Ličko (A. E. Личко 1979, p. 42), tokių žmonių „... pagrindinės savybės – ego-centrizmas, nepasotinamas noras kitų žmonių dėmesio savo asmenybei, poreikis sukelti susižavėjimą, nuostabą, pagarbą, užuojautą. Kai to neišeina, jie pasirenka net pasipiktinimą ir neapykantą, bet tik ne perspektyvą likti nepastebėtiems. Visos kitos savybės priklauso nuo šitos“. Ne visi autoriai mano taip, kiti nurodo kelias pagrindines isteroidinės asmenybės savybes (dažniausiai iš tų, kurios išvardytos 2.1 poskyryje). Pagal P. B. Ganuškiną (П. Б. Ганнушкин, 1998, p. 140), pavyzdžiui, „... pagrindiniai isteriškų asmenų psichiniai bruožai – tai: 1) noras bet kokia kaina atkreipti į save dėmesį ir 2) tik-

ros teisybės tiek savo, tiek kitų atžvilgiu neturėjimas (realių santykių iškraipymas)“.

Tačiau straipsnio pradžioje rašėme, kad noras atkreipti į save dėmesį – natūrali žmogaus savybė, būdinga dar ir daugeliui gyvūnų rūšių. Ar tai nerodo, kad savo savybėmis isteroidas nuo kitų žmonių skiriasi ne kokybiškai, o tik kiekybiškai, tuo, kad jos tiesiog kraštutiniai išreikštos ir užgožia kitas savybes?⁵ Tokį įspūdį sukelia isteroidinės elgsenos (nors ir šaržuotas) natūralumas, ji neturi intuityviai atpažįstamų „šaltų patologijos atodūsių“. Keletas pavyzdžių tai paliustruos.

Noru atkreipti į save dėmesį „pasižymi jau tie vaikai, kurie mokykloje pasakoja įvairiausias istorijas, deklamuoja cilėraščius ir, turėdami visiems isterikams būdingą sugebėjimą įsijausti į vaidmenį, teisingai apčiuopia reikiamą toną. Tai aiškiai matyti ir jaunajam „artistui“ vaidinant scenes bendraamžiams ar suaugusiems. Žmogus paprastai drovisi išsiskirti, atkreipęs į save dėmesį jaučiasi nepatogiai; net kai tas dėmesys pelnytas – jam nejauku. Demonstratyviai asmenybei toks nejaukumas visai nebūdingas, o aplinkinių susidomėjimas jai atrodo savaime suprantamas ir džiaugsmingas įvykis“ (Leonhard, 1976, p. 36).

Isteroidą traukia scena, žmonių susitelkimai, tribūna, todėl dažnai jis turi stiprų polinkį į meninę, politinę, religinę veiklą. Nuo mažų dienų pratęs pasirodyti, mokėdamas persikūnyti, dažnai turėdamas šmaikštuolio talentą, jis nedvejodamas puola į diskusijas, kartais sugebėdamas ilgą laiką valdyti kitų dėmesį: „Susiklosčius pa-

⁵ „Pagal poreikio būti pripažintam kitų individualią išraišką žmonės, tarp jų ir demonstratyvios asmenybės, gerokai skiriasi“ (Leonhard, 1976, p. 36). Šis autorius palaiko minėtą „galinčios susirgti isterijos“ idėją ir teigia, kad isteriko bruožai būna susiję ne tiek su šiuo būdingu visiems poreikiu, kiek su „nepakankamu susilaukymu, slopinimo trūkumu“ jį tramdant.

⁴ Demonstratyvios ir isteroidinės asmenybės terminai kartais vartojami kaip sinonimai (žr. Leonhard, 1976, p. 33).

lankiomssąlygoms, gavęs tinkamą vaidmenį, isterikas gali iš tikro „pasizymėti“: jis sakys puikias, įtikinamas kalbas, darys gerus, daug pastangų nereikalaujančius žygdarbius, dažnai įtraukdamas į kokią veiklą mases; jis sugeba aukotis ir iš tikro, jei tik įsitikinęs, kad juo gėrisi ir žavisi“ (Ганнушкин, 1998, p. 140–141). Panašiai rašo ir A. E. Ličko (A. E. Личко, 1983, p. 165–166): „Turėdami gerą intuityvią grupės nuotaikos, dar tik besikaupiančių ir gerai neišsąmonintų jos norų bei siekių nuojautą, isteroidai gali tapti pirmaisiais jų skelbėjais... Įsikirščiaavę, apimti ekstazės, įkvėpti žiūrinčių į juos akių, jie gali išjudinti kitus, net demonstruoti beribių ryžtą ir drąsą. Tačiau jie tampa vadovais visuomet tik valandai – susidūrę su netikėtais sunkumais sugniūžta, lengvai išduoda draugus“. Sukelti ir išlaikyti kitų dėmesį padeda dar vieną jų savybę: įtaigumas ir savitaiga, didelis patiklumas tam, kas pageidautina. Kadangi pageidautina tai, kas atkreipia žmonių dėmesį, isteroido visuomeninė lemtis – populizmas. Pajutęs, kad kokia tezę patinka žmonėms, isteroidas lengvai ją patiki ir ima dauginti, didindamas savo populiarumą.

Kai ateina laikas vykdyti pažadus, isteroidas dažniausiai sukelia nusivylimą toki pat stiprų, kaip ir susižavėjimą juo tuos pažadus duodant. Jis nėra veiklos žmogus ir iš tikro nelabai ruošėsi pažadus vykdyti. Pagal pašaukimą būdamas individualas, jis paprastai neturi ir patikimos komandos, kuri galėtų jam padėti.

Taigi pateikti aprašymai lyg ir neprieštarauja išvadai, kad demonstravimosi motyvacija, kurią daugiau ar mažiau aiškiai atskleidžia stebėtinai įvairūs isterijos simptomai, ryškiausiai ir tiesiogiai pasireiškia kaip isteroidinė psichopatija ir akcentuacija. Akivaizdu, kad atsargumo laipsnis naudojant šiuos duomenis, jų informatyvumas žmogaus demonstravimosi motyvacijai

jos ypatumams patikslinti priklauso nuo jų kilmės supratimo, pirmiausiai – nuo jų patologiškumo laipsnio vertinimo. Minėjome, kad ginčijamasi dėl tradiciškai suprantamos isterijos liguistumo. Kaip šiuo atžvilgiu vertintina isteroidinė konstitucija? Šiam klausimui pasiaiškinti apžvelgsime platesnį psichopatinių nuokrypių kontekstą.

2.3. *Psichopatijų ir akcentuacijų problema*

Iš tipologinių aprašymų, skirstančių žmones ne pagal įgytas, kultūros nulemtas savybes, o pagal genetiškai sąlygotą prigimtį, pats, be abejo, išsamiausias ir daugiausiai aprėpiantis – psichopatinių nuokrypių aprašymas. Duomenys apie juos pradėti kaupti nuo pirmojo „moralinio pamišimo“ (vėliau pavadinto psichopatija) apibūdinimo XIX a. viduryje (Prichard, 1847) ir tebekaupiami (Dolan, Coid, 1993; Doren, 1987; Нарпура о., 1994; Гурьева, Гиндикин, 1980). Didelis šių duomenų trūkumas – jų patloginė, kaip manoma, kilmė, taigi ir teisėta dvejonė, ar tinka juos taikyti normai. Šiam klausimui nušviesti bus naudinga susipažinti su pagrindiniais psichopatijų tyrimo ir aptarimo literatūroje rezultatais.

1. Psichopatijomis dažniausiai vadinami (a) pastovūs, (b) totališkai pasireiškiantys, (c) socialiai dezadaptyvūs patloginiai tokių asmenybės savybių kaip motyvacija, charakteris, temperamentas nukrypimai; kartais dar nurodoma (d) genetinė tokių nukrypimų determinacija (kuri gali pasireikšti kaip polinkis į tam tikrą asmenybės vystymąsi) ir (e) jų unikalumas, nesutapimas su kitų psichinių sutrikimų požymiais. Tenka pripažinti, kad mėginant panaudoti šiuos lengvai formuluojamus kriterijus dažnai kyla aibė neaiškumų.

2. Nors kraštutinė psichopatinių savybių išraiška traktuojama kaip psichopatologijos atvejis, dauguma autorių pabrėžia, kad tos pačios savybės, tik švelniau išreikštos, būdingos visiems žmonėms, ir kad, kaip buvo rašoma Lietuvoje dar 1930 metais, „...žodis psichopatija nereikia atskiros proto ligos, bet vartojamas išreikšti tam tikrus psichinius sutrikimus. (...) Sunku tikrai nustatyti rubežius, kur baigiasi normalumas, o kur prasideda nenormalumas“ (Jonaitis, 1930, p. 19)⁶. Plačiau ir ryžtingiau normalaus žmogaus ir psichopato skyrimo sunkumus pabrėžia rusų psichiatras P. B. Ganuškinas (П. Б. ГАНУШКИН, 1998, p. 154): „...Neryškiai išreikštos tos ar kitos psichopatinės savybės būdingos ir beveik visiems „normaliems“ žmonėms. Kuo žymiau išreikštas asmens individualumas, tuo dažniausiai ryškesni būdingi jam psichopatiniai bruožai. Nenuostabu, kad tarp ypač gabių žmonių ...neabejotinų psichopatų yra gana daug“. Šie žodžiai rodo, kad psichopatinės savybės, netgi traktuojamos kaip patologinės, kartais gali būti teigiamos ir pageidautinos. Vis plačiau vartojama sąvoka „akcentuacija“, tapusi pripažintu moksliniu terminu (Psichologijos..., 1993, p. 47) ir žyminti tokius pat kaip ir psichopatija, tik ne tokius ryškius nukrypimus, faktiškai tapo palaipsnio perėjimo nuo normos prie „patologijos“ terminologine fiksiacija: akcentuantas – žmogus, turintis jau pastebimų nukrypimų, bet dar ne psichopatas.

3. Nėra taip pat aiškios ribos, skiriančios psichopatijos atvejus nuo kito pobūdžio nukrypimų, todėl šalia „klasikinių“, daugumos autorių pripažįstamų psichopatijos tipų (pvz., cikloidinė, šizoidinė, isteroidinė, epileptoidinė, paranojinė ir kt.) yra ir tokių, kurios išskiriamos tik

vienoje kitoje klasifikacijoje (žr. apžvalgas: Lewis, 1974; Partridge, 1930). Psichopatijos tipų įvairovė ir skiriamųjų požymių neaiškumas sukelia įspūdį, kad ši nozologinė kategorija „...naudojama kaip šiukšlių pirtinė, į kurią sumetami visi kitaip neidentifikuojami asmenybės nukrypimai“ (Preu, 1944, p. 936).

4. Daugiausiai abejonių dėl patologinės psichopatijų interpretacijos teisėtumo kelia socialinės dezadaptacijos (c) kriterijus, kadangi jis sieja šią psichodiagnostinę kategoriją ne vien su psichinio nukrypimo pobūdžiu ir intensyvumu, bet ir su socialinėmis sąlygomis, tą nukrypimą priimančiomis arba atmetančiomis: „Dauguma savybių, kurios dabar pas mus gali būti traktuojamos kaip psichopatinės, kitu laikmečiu (Renesansas), kitoje vietovėje (pietų kraštuose) ar kitoje kultūroje (Lotynų Amerikos gentyse) jokių būdu nebuvo ir nėra suprantama kaip kažkas nenormalaus“ (Kahn, 1931, p. 60–61). Pagal besiderinantį su šiuo tvirtinimu psichiatrijos klasiko K. Schneiderio ironišką apibrėžimą psichopatas – tai žmogus, taikos metu laikomas kalėjime. Dėl tokios dvigubos psichopatijų determinacijos (žmogaus savybės ir vienaip ar kitaip jas vertinančios socialinės sąlygos) šis terminas vis plačiau imtas keisti kitu – *sociopatija* (Begun, 1976; Rabin, 1986), pabrėžiančiu ne tiek žmogaus, kiek jo prisitaikymo prie visuomenės nukrypimą.

5. Visi nurodyti keblumai, susiję su idėja apie psichopatiją (sociopatiją), kaip apie ypatingą psichopatologinį sutrikimą, negalėjo nesukelti tam tikro nusivylimo, galų gale privertusio tos idėjos atsisakyti. Aišku, simptomai ir sindromai, kuriuos anksčiau apibendrintai žymėjo psichopatijos sąvoka, tokios idėjos atsisakius neišnyko; tačiau jie prarado vienijančią interpretaciją ir šiuolaikiniuose oficialiuose psichinių sutrikimų sąrašuose (Diagnostic..., 1994; DSM-III...,

⁶ Tą patį teigė ir kiti: „...Neįmanoma nustatyti ribos tarp normalaus žmogaus ir psichopato. Yra tik palaipsnis perėjimas“ (Kahn, 1931, p. 60).

1996; Livesley, 1995) nozologiškai išskirstyti kaip nepriklausomi elgsenos, nuotaikos arba asmenybės sutrikimai.

* * *

Manome, kad minėti duomenys gana aki-vaizdžiai rodo, jog aiškintis psichopatijų problemą turi ne vien psichiatrai (plg. Levenson, 1992) ir kad jas tikslinga traktuoti kaip kraštutinius normos variantus, koncentruotai, kartais sukarikatūrintai atskleidžiančius tai, kas būdinga žmogui apskritai. Tai išplaukia ir iš pliuralistinio biologinės rūšies supratimo (Шмальгаузен, 1982, 1983), pagal kurį, tos pačios genetinės informacijos, perduodamos iš kartos į kartą (genotipo), pagrindu gali išsivystyti gana įvairios fenotipinės „modifikacijos“, atsirandančios ne tik dėl ypatingų gyvenimo sąlygų, bet ir dėl spontaniško, neturinio išorinių priežasčių, rūšies požymių kintamumo. Nuomonė, pagal kurią rūšies atstovai, išsivystę absoliučiai tapačiomis sąlygomis, privalo turėti visiškai vienodas savybes (todėl pasitaikantys nukrypimai nuo tokio identiškumo traktuotini kaip atsitiktiniai arba patogeniški), neatitinka tikrovės. Net tapačiomis sąlygomis egzistuojančiai populiacijai naudinga turėti skirtingų individų, kadangi sąlygos gali netikėtai pasikeisti taip, kad būtent netipiškos, netgi keistos, „dezadaptyvios“ modifikacijos pasirodys geriausiai prie jų prisitaikiusios. Individualių savybių spontaniškos įvairovės reikia dar todėl, kad bendroje rūšies kovoje dėl būvio vyksta atliekamų funkcijų pasiskirstymas (pvz., bandos vadas, sargas, paprastas narys).

Norint gauti pagrindą gamtinei žmogaus įvairovei suprasti tereikia šią išvadą, skolinamą iš biologijos ir grindžiančią morfofiziologinių organizmo savybių įvairovę, panaudoti psichiniams reiškiniams aiškinti. Iš tikrųjų genetiškai fiksuoti, paveldimi poreikiai, instinktai, tempe-

ramentas, charakteris, sugebėjimai ir kitos bazinės neabejotinai gyvybiškai svarbios psichikos savybės yra evoliucinio gyvybės vystymosi rezultatas ir gali būti aiškinami tais pačiais principais ir dėsningumais kaip ir fizinės ar fiziologinės organizmo savybės. Tai reikštų, kad žmogaus psichinių savybių įvairovės priežastys yra ne vien skirtingos vystymosi ir auklėjimo sąlygos, bet ir prigimtis, skirianti atskiras individų „modifikacijas“ ypatingoms funkcijoms vykdyti. *Psichopatijos ir yra tokios „modifikacijos“, o isteroidinė psichopatija – tai ryškiausiai išreikšto demonstravimosi poreikio atvejis.*

Tokią išvadą papildomai grindžia tai, kad demonstravimosi motyvacija būdinga, nors mažiau ir kiek kitaip, ir kitiems psichopatijų atvejams. Ryškiausiai tai rodo **hipertiminis** tipas, vadinamas dar konstituciškai sujaudintu (Ганнушкин, 1998, p. 102). Jis pasižymi trykštančia energija, visuomet gera nuotaika ir savijauta, mokėjimu ir noru lengvai užmegzti kontaktus su kitais žmonėmis, sužavėti juos: „Visuomenėje hipertiminis asmuo – nuostabus, visų žvilgsnius pritraukiantis ir visus žavintis pašnekovas. Jie gali kalbėti ir pasakoti be galo, kad tik kas jų klausytų. Tokie žmonės neatsibosta, jų kalboje daug sąmojaus ir šmaikštumo, jie niekada ilgai nešneka viena tema“ (Leonhard, 1976, p. 99). Pagal vokiečių psichiatrą E. Kraepeliną, jie – žavūs, nors dažnai netolygiai talentingi asmenys, stebinantys aplinkinius savo psichikos lankstumu ir įvairumu, minčių turtingumu, dažnai – meniniais sugebėjimais, geraširdiškumu ir jautrumu kitiems (Ганнушкин, 1998, p. 102). Pavydėtina tokių asmenų savybė – puiki orientacija situacijoje.

Toks teigiamas ir malonus pirmasis sukeltas hipertimiko įspūdis, kuris negalėtų atsirasti be jo pastangų tokį įspūdį padaryti, be guvaus platinimo žinių apie savo laimėjimus, pažintis, ga-

limybes, nuotykius. Antroji, mažiau žavi hipertiminio asmens pusė paprastai išryškėja vėliau, kai tenka turėti su juo dalykinių reikalų arba tiesiog atidžiau į jį įsižiūrėjus. Tuomet paaiškėja, kad „...išorinis blizgesys kartais būna susijęs su interesų paviršutiniškumu ir nepastovumu..., polinkis bendrauti virsta įkyriu plepumu ir nuolatinio linksminimosi noru, darbe pritrūkstama ištvėrmės, o veiklumas apsiriboja nuolat aptariamų, nors retai pabaigiamų oro pilių ir grandiozinių projektų planavimu“ (ten pat, p. 129–130). Didžiausias jų trūkumas – nesugebėjimas sistemingai siekti tikslo, kruopščiai apgalvoti ir suplanuoti savo veiklą, ruoštis ateičiai, gyvenimas pagal principą „ateis laikas – pažiūrėsime“.

* * *

Taigi psichopatologiniai duomenys rodo, kad demonstravimasis intensyviausiai ir dažniausiai pasireiškia isterinio pobūdžio nukrypimais. Lyginant jį su panašiais ir daugiausiai instinkto nulemtais gyvūnų pasirodymo veiksmais, žmogaus demonstravimasis stebėtinai įvairus. Tai aiškina tiek socialine būdų atkreipti į save dėmesį raida, tiek žmogaus vaizduotės ir fantazijos įtaka šiam procesui. Žmogui būdinga paslapti konversinė demonstravimosi raiška, kai norint atkreipti į save dėmesį imituojamos somatinės ligos.

Būtent isterinė simptomatika įtikinamiausiai patvirtina *funkciniu atžvilgiu autonomiškos demonstravimo motyvacijos* egzistavimą. Tai, kad jos užuomazgų turi jau gyvūnai – ir kad psichikos sutrikimų atveju ji gali tapti neadekvačia, dominuojančia, leidžia teigti, jog demonstravimosi elgsena valdoma nuo kitų atitrūkusio, nepriklausomai patologijos pažeidžiamo mechanizmo. Iš įvairių šios motyvacijos nukrypimų

išskirtinos lengvos isterijos formos, kurių patologiškumu dažnai abejojama, ir isteroidinių psichopatijų bei akcentuacijų atvejai, kuriuos aprašant kaip pagrindinis ypatumas nurodomas būtent nepasotinama aistra atkreipti į save dėmesį. Daugelis svarių argumentų rodo, kad psichopatijas traktuoti kaip patologiją klaidinga, tokio pobūdžio nukrypimus teisingiau suprasti kaip kraštutinius normos atvejus. Tokia interpretacija visų pirma svariai remia teiginį, kad demonstravimosi poreikis būdingas žmogui ir yra svarbi jo bazinės motyvacijos, grindžiančios ir nulemiančios tolesnę jo motyvacijos plėtotę, dalis. Nepakankamas dėmesys jam aiškiai apriboja geresnį žmogaus pažinimą. Antra svarbi išvada iš tokio psichopatinių bruožų supratimo – žmonės iš prigimties dėl genetinio variabilumo skiriasi aptariamo poreikio (kaip ir kitų) išreikštumu. Vadinasi, universalios, viską apimančios išvados apie jo įtaką žmogaus vystymuisi ir gyvenimui neįmanomos. Jeigu yra isteroidai, kuriems kitų dėmesys – svarbiausias gyvenimo reikalas, tai, pagal tą patį principą, kaip kitas kraštutinumai turi egzistuoti ir tokie, kurie tokiam dėmesiui visai abejingi.

Psichopatologiniai duomenys leidžia teigti, kad motyvai, skatinantys filogenetiškai pirminį *instrumentinį* pasirodymo panaudojimą, žmogui nėra griežtai reglamentuoti, todėl gerokai pavairėja. Tai natūralu, nes visuomeninio gyvenimo sąlygomis daugelio poreikių patenkinimas priklauso nuo kitų žmonių, kurių požiūrį į save sąmoningai ar ne siekia pakeisti besidemonstruojantysis. Tarp įvairių instrumentinio pasirodymo atvejų išsiskirtinas *ginamojo pobūdžio* jo panaudojimas, siekiantis išvengti traumuojančių įvykių arba sušvelninti jų padarinius.

LITERATŪRA

1. Bagdonas A. Daugiamatis žmogus // Lietuvos švietimo reformos gairės. Vilnius: Valst. leidybos centras, 1993.
2. Bagdonas A. Zoopsichologija. Vilnius: Mokslas, 1983.
3. Barbier D. Le bovarysme, ou la passion de l'émotion // Psychologie Medicale. 1992, vol. 24 (spec issue 4), p. 356–359.
4. Begun J. H. The sociopathic or psychopathic personality // International J. of Social Psychiatry. 1976, vol. 22(1), p. 25–46.
5. Bornstein R. F. Histrionic personality disorder, physical attractiveness, and social adjustment // J. of Psychopathology and Behavioral Assessment. 1999, vol. 21(1), p. 79–94.
6. Bourgeois M. La mise en pièces de l'hystérie dans la nosographie contemporaine // Annales Medico-Psychologiques. 1988, vol. 146(6), p. 552–562.
7. Celani D. An interpersonal approach to hysteria // American J. of Psychiatry. 1976, vol. 133(12), p. 1414–1418.
8. Dolan B., Coid J. Psychopathic and antisocial personality disorders: Treatment and research issues. London: Gaskell/Royal college, 1993.
9. Doren D. M. Understanding and treating the psychopath. New York: Wiley, 1987.
10. Diagnostic criteria from DSM-IV. Washington, AP-icA, 1994.
11. DSM-III-R struktūrizuotas klinikinis interviu (SCID). Kaunas: Lietuvos biologinės psichiatrijos asociacija, 1996.
12. Harpur T. J., Hart S. D., Hare R. D. Personality and the psychopath // Personality disorders and the five-factor model of personality. P. T. Costa, T. A. Widiger (eds.). Washington: APA, 1994.
13. Harrus-Revidi G. L'hystérie: une categorie dialectique // Psychanalyse a l'Université, 1990, vol. 15(60), p. 93–110.
14. Horney K. Self-analysis // The collected works. Vol. 2. New York: Norton, 1942.
15. Israel L. A l'école de Minne // Confrontation Psychiatrique. 1985, n. 25, p. 45–62.
16. Jakubik A. Histeria. Metodologia. Teoria. Psychopatologia. Warszawa: Państw. zakład wydawn. lekarskich, 1979.
17. James W. Psychology. London: Macmillan, 1892.
18. Jonaitis M. Kriminalinės pedagogikos pradmenys. Kaunas, išl. K. Vaičiūnas, 1930.
19. Kahn E. Psychopathic personalities. New Haven, Yale univ. press, 1931.
20. Lempérière T., Hardy P. La personnalité hystérique. Le Revue du Praticien. 1982, vol. 32(13), p. 879–893.
21. Leonhard K. Akzentuierte Persönlichkeiten. Berlin: Volk und Gesundheit, 1976.
22. Lepastier S. „Il faut bien résoudre a évoquer l'hystérie“ // Revue Francaise de Psychanalyse. 1996, vol. 60(2), p. 499–519.
23. Levenson M. R. Rethinking psychopathy // Theory and Psychology. 1992, vol. 2(1), p. 51–71.
24. Lewis A. Psychopathic personality: A most elusive category // Psychological Medicine. 1974, vol. 4(2), p. 133–140.
25. Livesley W. J. (ed.) The DSM-IV personality disorders: Diagnosis and treatment of mental disorders. New York: Guilford press, 1995.
26. Lorenz K. On aggression. New York: Bantam book, 1970.
27. Lorenz K. Z. The foundations of ethology. New York: Springer-Verlag, 1981.
28. McDougall W. An outline of psychology. London: Methuen, 1924.
29. McDougall W. An introduction to social psychology. London: Methuen, 1936.
30. Millon T. Disorders of personality DSM-III: Axis II. New York a.o., Wiley, 1981.
31. Murray H. A, a.o. Explorations in personality. New York: Oxford univ. press, 1938.
32. Nau J.-Y. L'hystérie en crise // Le Monde, 1988, n. 13373, p. 17, 19.
33. Partridge G. E. Current conceptions of psychopathic personality // American J. of Psychiatry. 1930, vol. 10(1), p. 53–99.
34. Pfohl B. Histrionic personality disorder / W. J. Livesley (ed) // The DSM-IV personality disorders: Diagnosis and treatment of mental disorders. New York: Guilford Press, 1995.
35. Preu P. W. The concept of psychopathic personality / J. McV. Hunt (ed.) // Personality and the behavior disorders. Vol. 2, New York: Ronald, 1944.
36. Prichard J. C. On the different forms of insanity. London: Hippolite Bailiere, 1847.
37. Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
38. Quinodoz D. Don Juan serait-il hystérique? // Revue Francaise de Psychanalyse. 1986, vol. 50(3), p. 1005–1008.

39. Rabin A. I. The antisocial personality: Psychopathy and sociopathy // H. Toch (ed.) // Psychology of crime and criminal justice. Prospect Heights: Waveland press, 1986.
40. Slavney P. R. Histrionic personality and antisocial personality: Caricatures of stereotypes? // Comprehensive Psychiatry. 1984, vol. 25(2), p. 129–141.
41. Szasz T. S. The myth of mental illness: Foundations of a theory of personal conduct. New York: Delta book, 1961.
42. Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.
43. Vaičiūnienė T. Literatūros ir meno pasaulyje. Vilnius: Vaga, 1986.
44. Wells C. E. The hysterical personality and the feminine character: A study of Scarlett O'Hara // Comprehensive psychiatry. 1976, vol. 17(2), p. 353–359.
45. Zisook S., DeVaul R. A. The hysterical personality. I. The healthy hysteric // British J. of Medical Psychology. 1978, vol. 51, p. 363–368.
46. Вилюнас В. К. Психологические механизмы биологической мотивации. Москва: изд. Московск. унив., 1986.
47. Вилюнас В. К. Инстинкт в свете эмоциональной концепции мотивации. Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология, 1997, № 1, p. 3–13, 91–92.
48. Ганнушкин П. Б. Избранные труды. Ростов на Дону: Феникс, 1998.
49. Гудолл Дж. Шимпанзе в природе: поведение. Москва: Мир, 1992.
50. Гурьева В. А., Гиндикин В. Я. Юношеские психопатии и алкоголизм. Москва, Медицина, 1980.
51. Дьюсбери Д. Поведение животных: сравнительные аспекты. Москва: Мир, 1981.
52. Коран. Москва: Наука, 1990.
53. Личко А. Е. Подростковая психиатрия. Ленинград: Медицина, 1979.
54. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Ленинград: Медицина, 1983.
55. Меннинг О. Поведение животных. Москва: Мир, 1982.
56. Семке В. Я. Истерические состояния. Москва: Медицина, 1988.
57. Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста. Санкт.-Петербург: ПИТЕР, 1999.
58. Ушаков Г. К. Пограничные нервно-психические расстройства. Москва: Медицина, 1978.
59. Шмальгаузен И. И. Организм как целое в индивидуальном и историческом развитии. Избранные труды: Москва, 1982.
60. Шмальгаузен И. И. Пути и закономерности эволюционного процесса. Избранные труды. Москва: Наука, 1983.

DEMONSTRATIVE BEHAVIOR AND ITS MOTIVATION

Vytis Viliūnas, Anna Kravčenko

Summary

The article on the basis of zoopsychological and psychopathological data investigates the meaning of demonstrative motivation for human behavior. Animal studies show that a single clear determined demonstration phenomenon does not exist. Demonstration in a wide sense is the component part of communication, so it can be initiated by any motivation, providing for contacts between individuals. Demonstration in the narrow sense, discussed in the article, is most distinctly expressed in behavior, aroused by propagative, hierarchy relations, territorial and defensive motivation. The existence of functionally autonomic need for self-demonstration, independent from other kinds of motivation, is discussed in the context of the such problems as instinct organization and phylogenetic deve-

lopment of motivation. This need is a result of the gradual separation (emancipation) in evolution of demonstrative elements from the needs, to which they were initially subordinated.

Psychopathological data shows that demonstration most intensively and frequently reveals itself in hysterical type deviations. Human demonstration is amazingly diverse, with inherent secret expression of conversion self-demonstration, when somatic illnesses are imitated in order to have everyone's attentions. Hysterical symptoms most convincingly substantiates the existence of functionally autonomic motivation of demonstration, the rudiments of which are observed in animal behavior. Among various deviations of this motivation, light hysteria forms, the pathology of

which is usually doubtful, should be singled out, as well as the cases of hysteroidic psychopathy and accentuation, the description of which refers to an insatiable passion for turning attention at oneself as to the main particularity. It is reasoned that psychopathic traits should be treated not as cases of pathology but as extreme variations of a norm. Such interpretation, first of all, significantly advocates the statement that the need for demonstration is characteristic of a human being and is a crucial part of his/her basic motivation. The second important conclusion drawn

from such comprehension of psychopathies is that, due to genetic variability, human beings originally differ in expression of the need in question (as well as other needs). Motives stimulating phylogenetically primary instrumental employment of self-demonstration are not, in the case of a human being, strictly regulated; thus they become considerably diverse. Among different cases of instrumental self-demonstration, its defensive employment should be singled out, which is aimed at avoidance of traumatizing events or at mitigation of their after-effects.

Iteikta 2000 10 23